

Etik och publicering

Vilket ansvar har författare och granskare och redaktörer?

Birgitta Forsman

Tore Nilstun

Det torde numera vara rådande praxis att forskningsprojekt, där försökspersoner är involverade, vad gäller etiska aspekter förhandsgranskas av en oberoende kommitté. Betydligt mindre intresse har ägnats Helsingforsdeklarationens krav när det gäller publicering. I syfte att ta reda på hur tidskrifter handskas med sådana frågor har en enkel undersökning genomförts. Huvudfrågan har gällt vilka krav som kommer till uttryck i tidskrifters anvisningar till författare och granskare. Undersökningens resultat redovisas i följande artikel tillsammans med några förslag till fortsatta riktlinjer.

Birgitta Forsman och Tore Nilstun är båda docenter vid enheten för medicinsk etik vid Lunds universitet.

Enligt Helsingforsdeklarationen I:2 (1) skall biomedicinska forskningsprojekt som utförs av läkare och där försökspersoner är involverade förhandsgranskas av en oberoende kommitté, som bl a har att ta ställning till om undersökningsdeltagarna informerats på ett adekvat sätt och om det planerade projektet uppfyller rimliga krav på vetenskaplig kvalitet. En sådan granskning tycks numera vara rådande praxis även i de fall forskaren inte är läkare. Berörda etiska frågor har ägnats stor uppmärksamhet.

Men vad händer när projektet väl genomförts och resultaten skall publiceras? Vem har ansvar för att de etiska frågorna beaktas i detta sammanhang? Enligt Helsingforsdeklarationen I:8 har forskaren ansvar för att publiceringen sker korrekt och oförvanskat. Vidare sägs att rapportering av försök som är oförenliga med deklarationens principer inte får accepteras för publicering.

I syfte att ta reda på hur tidskrifter handskas med så-

dana frågor genomförde vi en enkel undersökning. Mera precist ville vi ta reda på vilka krav som kommer till uttryck i tidskrifters anvisningar till författare och granskare. Med "granskare" avses här det som på engelska brukar kallas "referees" (i vårt material användes också termen "reviewers" med samma betydelse). Vårt syfte var enbart att ta reda på vilka olika typer av krav som ställs, inte hur vanligt respektive krav är. Några generaliseringar i det senare avseendet berättigar alltså vår undersökning inte till.

Material och metod

Vi valde först ut de tidskrifter, sammanlagt 14 stycken, som hade listats under någon av rubrikerna "Social Medicine", "Social Sciences" eller "Sociology" i *List of Journals Indexed in Index Medicus* (2). En av dessa tidskrifter gick inte att hitta någon adress till, två frågebrev kom tillbaka med uppgift att adressen var fel, och tre svarade inte trots påminnelse. Vi fick alltså anvisningar till författare och/eller granskare från åtta tidskrifter (3-10). Utöver dessa har vi granskat fyra kända medicinska tidskrifter (11-14) samt "Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals" (15).

Resultat

Samtliga 12 tidskrifter har anvisningar som gäller författare, och minst fem har separata anvisningar för granskare. Någon gång finns i författaranvisningarna påpekanden som gäller granskare. Av anvisningarna framgår vanligen procedurerna kring publicering. Därige-

Syftet har enbart varit att ta reda på vilka olika typer av krav som ställs, inte hur vanligt respektive krav är

nom antyds också redaktörens ansvar. Några anvisningar är mycket omfattande och uppdelade i olika kapitel och avsnitt; andra är mycket summariska. I denna artikel behandlas frågor som gäller författares, granskarens eller redaktörens ansvar, och som rimligen kan uppfattas som etiska frågor. De teman vi tar upp förekommer på minst ett ställe i vårt material och är ibland utformade som direkta krav, ibland mera som ren information.

Författarnas ansvar

Ett återkommande krav är att *dubbelpublicering* inte får förekomma. Manuskriptet får inte vara publicerat eller befinna sig under granskning någon annanstans.

En fråga som ofta behandlas ingående är *författarskapet*. Vem får räknas som författare? "Gift authorship" är oacceptabelt, framhålls det. Inte heller har någon kvalificerat sig för att vara medförfattare bara genom att skaffa pengar till forskningen, genom att vara ledare för en forskningsgrupp eller genom att samla in data. Ett krav, som bl a finns i "Uniform requirements", är att författarskap skall baseras på substantiella bidrag till samtliga av följande tre punkter (a) "conception and design, or analysis and interpretation of data"; (b) "drafting the article or revising it critically for important intellectual content"; samt (c) "final approval of the version to be published".

Några tidskrifter kräver att det i följebrev till artikeln framgår vad varje författare har bidragit med. Flera kräver också att samtliga medförfattare undertecknar följebrevet för att intyga att de har godkänt och står bakom den slutliga version som sänds in. En tidskrift kräver försäkran om att det inte finns någon annan än de nämnda författarna som enligt de angivna kriterierna borde ha räknats som medförfattare.

Det nämns också en annan sorts *intygande*, nämligen skriftliga medgivanden av personer som anges i Acknowledgments eller är refererade som "personal communication". Tanken är givetvis att vederbörande inte skall behöva ta ansvar för (delar av) artikelns innehåll utan att verkligen ha kännedom om hur informationen har använts.

Jäv är en annan fråga som ofta tas upp. Författarna anmodas att ange finansiär och andra anknytningar till

Den mest ingående behandlingen av hänsyn till forskningsobjekt rör det språk som används

intressenter som kan vara av betydelse i sammanhanget, exempelvis företag som saluför en produkt som nämns - positivt eller negativt - i artikeln. Vad som sedan skall uppges i samband med publiceringen är en fråga om förhandling mellan redaktören och författaren. *BMJ* kräver att originalartiklar avslutas med uppgifter om anslagsgivare och "conflict of interest". Den sistnämnda frågan besvaras nästan alltid med "none".

Några tidskrifter tar upp resultatens *pålitlighet*, t ex i samband med kravet att alla författare skall ha skrivit under artikelns följebrev. Genom ett sådant förfarande menar man att alla författare intygar att de har "taken due care to ensure the integrity of the work". Ansvar för riktigheten i citat, referenser, fotnoter och tabeller understryks, och man avråder från att hänvisa till opublicerade observationer och personlig kommunikation. Ibland krävs att referenser till artiklar under publicering skall följas av antingen ett korrektur eller en kopia på brev från vederbörande tidskrift som visar att artikeln är antagen.

På något ställe varnas för *information i förtid* till media eller allmänhet. En artikel kan refuseras, om innehållet läcker ut i media innan den hunnit publiceras.

Vad gäller *hänsyn till forskningsobjekt* nämner "Uniform requirements" mycket kortfattat Helsingforsdeklarationen, men bara dess näst senaste upplaga från 1983. I några fall nämns att man kräver skriftligt samtycke till publicering från en patient som kan bli identifierad t ex genom en fallbeskrivning eller en illustration.

Den i vårt material mest ingående behandlingen av hänsyn till forskningsobjekt rör det språk som används. En anledning är troligen att flera av de undersökta tidskrifterna rör social forskning. Hur människor beskrivs ägnas i detta sammanhang ingående uppmärksamhet. Författare åläggs att inte använda språkliga uttryck som kan befordra fördomar vad gäller t ex kön, etnisk tillhörighet, sexuell läggning, klass eller handikapp. Låtsas att du själv är medlem av den grupp du skriver om och känn efter hur du skulle reagera på de uttryck du använder för att beskriva dem, är ett råd som ges.

Granskarnas ansvar

Flera tidskrifter anger att strikt *anonymitet* tillämpas.

Jäv är en annan fråga som ofta tas upp

Detta innebär att granskarna, vanligen två till fyra personer, inte vet vilka författarna är och vice versa.

Ett annat krav gäller *konfidentialitet*. Granskaren får inte diskutera eller avslöja något av innehållet i ett manuskript för någon utomstående. Det påpekas också på något ställe att det vore oetiskt att använda informationen i en artikel för något annat syfte.

Det finns ett allmänt krav på vad som kallas *objektivitet*. Detta kan vara ett krav om (1) att granskaren är objektiv i relation till författarna; (2) att granskaren är objektiv i förhållande till artikelns innehåll; och/eller (3) att granskaren bedömer författarnas objektivitet till sitt material.

Det sistnämnda underbyggs av ett krav på *kritisk granskning*. Resultatens hållbarhet skall alltså bedömas. Granskaren antas ta ställning till om data är tillförlitliga och behandlingen av dem adekvat. Även användningen av referenser skall eller bör granskas. Är de centrala för ämnet, eller förefaller de vara resultat av en allmän litteratursökning? Saknas några viktiga referenser? Det förekommer också en checklista för granskning av statistik.

Granskarna anmodas vidare att ta *hänsyn till författarna*. Deras uppgift är inte bara att välja ut manuskript för publicering utan också att uppmuntra författare att öva upp sin skicklighet och förbättra sitt arbete. Det påpekas att tonen i utlåtandet är lika viktigt som innehållet. Sarkastiska eller anklagande kommentarer skall undvikas. Granskarna uppmanas att själva tänka efter hur de känner sig när de läser kritik av sina egna arbeten. Dock får inte granskarens empati för författaren leda till en mer positiv bedömning än arbetet förtjänar. Var vänlig mot författaren, men rekommendera endast adekvata verk till publicering, är råd som ges.

Slutligen påminns författarna om granskarnas arbets-situation, dvs att granskare ofta utför arbetet på fritid utan betalning.

Redaktörens ansvar

Det sägs inte mycket om redaktörens ansvar. Men det framgår att detta inbegriper att meddela författarna att ett manuskript har tagits emot, att se till att detta blir föremål för granskning utan onödig fördröjning samt att författaren ges möjlighet att kritisera tidigare publi-

cerade artiklar och svara på kritik en författare själv utsatts för.

Det påpekas att artiklar inte refuseras p g a att de innehåller kontroversiella resultat och impopulära ställningstaganden. Det försäkras att redaktioner söker originella, nyskapande artiklar och inte vill hindra sådant som går emot den vedertagna uppfattningen.

Några kommentarer

De flesta av de krav vi lyft fram i det föregående rör vetenskapens *interna* regler, i första hand sådant som rör forskarens hederlighet. *Externa* krav, som gäller dels hänsyn till forskningsobjekten, dels forskningens konsekvenser, nämns mycket mera sparsamt. Det finns även många krav som t ex gäller typografi, att hålla manuskriptet kort, ekonomiska och juridiska frågor, men detta berör vi inte utan begränsar oss till etiska krav.

Frågor som rör etik tas upp under många olika rubriker men sällan under rubriken "etik". Där det finns särskilda avsnitt om etik, tar dessa sällan upp några etiska frågor som gäller behandling av forskningsobjekt. De etiska frågor som behandlas rör ofta interna krav. Flera av dessa krav har snarast karaktär av etikett. Såväl författare som granskare och redaktörer förväntas bete sig någorlunda artigt enligt spelets regler.

Däremot finns det påfallande få, och ofta oklara, resonemang och anvisningar som rör forskares behandling av forskningsobjekt. Detta gäller även etiska kommittéers godkännande eller underkännande av experiment eller andra studier som artikeln bygger på. Något som inte nämns alls är forskningens konsekvenser, en sak som man ofta diskuterar i forskningsetiska sammanhang. Ej heller sägs något om det är tillåtet att bygga sin studie på eller referera till forskningsresultat som tagits fram med vad som anses vara omoraliska metoder. Det sistnämnda är något förvånande, då det är en fråga som diskuterats mycket sedan mitten av 1980-talet. Författare har t ex i efterhand anklagats för att ha angett referenser till nazisternas experiment på människor. Man kunde ha förväntat sig en policy-deklaration från tidskrifterna i denna fråga.

Det märks att frågan om vetenskapligt fusk och annan oredlighet har aktualiserats de senaste åren. I en bilaga till "Uniform requirements" (15) har 1987 infogats ett - visserligen summariskt - avsnitt om "Retraction of research findings".

Angående kravet att alla medförfattare skall underteckna en försäkran att de har sett den slutliga versionen av manuskriptet och godkänt denna sägs att dessa

Det sägs inte mycket om redaktörens ansvar

underskrifter inte behöver vara daterade; om de bifogas på separat blad kan de returneras om artikeln refuseras. På så sätt kan de användas vid eventuell publicering i en annan tidskrift. Detta råd kan emellertid ifrågasättas. Om underskriften inte dateras, kan huvudförfattaren gå in och ändra i efterhand och ändå skicka med intyg att samtliga medförfattare godkänner texten. Att detta förfarande kanske inte är sannolikt är lika mycket ett skäl mot intygande över huvud taget som mot datering av intyget.

Ett påstående rörande jäv är något märkligt. Det sägs att man lätt kan testa om jäv föreligger genom att tänka efter om man skulle bli generad om något som man inte har talat om kom fram i efterhand. Detta låter sig sägas, men det kan vara äventyrligt att överlåta bedömningen åt vars och ens skamkänslor. Olika människor har mycket olika lätt för att skämmas.

Om opublicerade observationer och personlig kommunikation inte får användas som referenser, kan detta borga för att de påståenden som görs i artikeln är bättre belagda. Emellertid kan denna möjliga effekt upphävas av att det lite senare i samma regler sägs att referenser skall begränsas till vad som är absolut nödvändigt.

Att tillämpa strikt anonymitet, dvs dubbelblint förfarande, minskar risken för hänsyn till person. Den svenska *Läkartidningen* använder emellertid endast enkelblint förfarande, dvs författaren vet inte vem granskaren är men granskaren vet vem författaren är. Som argument för detta anges praktiska skäl. Det är helt enkelt svårt att dölja skribentens identitet, och dessutom avslöjas författaren ofta av sina litteraturhänvisningar. (16)

Men man kan ofta undvika dessa svårigheter. National Association of Social Workers anger t ex för sina tidskrifter (4, 7) att försätsbladet, som avlägsnas innan manuskriptet sänds ut till granskare, är det enda ställe där författarnamn får framgå. De ger också exempel på hur man kan undvika att avslöja sin identitet genom referenserna. I stället för att skriva "vi har funnit" kan man skriva i tredje person, "I en studie fann Forsman & Nilstun att ..." I internationella tidskrifter torde det

Det är olyckligt med en mångfald av olika krav

dock vara lättare att dölja författarnas identitet än i en svenskspråkig tidskrift som *Läkartidningen*.

Kravet på att patienter skall ge sitt skriftliga samtycke till publicering i fall där de skulle kunna identifieras mildras på ett ställe med följande försäkrar: "Patients are almost always willing to give such consent." Vilken uppfattning om forskare röjer ett sådant tillägg?

Några förslag

Det är olyckligt med en mångfald av olika krav. Denna typ av tidskrifter bör innehålla en gemensam sammanfattande del med huvudkraven och en kommenterande del där dessa krav preciseras. I det senare fallet kan det vara motiverat med vissa skillnader mellan olika typer av specialtidskrifter.

Som ett led i arbetet med att åstadkomma en större konsensus föreslår vi följande:

1. En särskild rubrik med *Etiska aspekter* bör infogas efter *Material och metod* i alla originalartiklar. Där kan författaren redovisa om etiska problem har aktualiserats och i så fall vilka och hur de har lösts.

2. Huvudregeln bör vara att en etisk kommitté skall ha godkänt en undersökning för att den skall få publiceras. Och det bör redovisas vilken etisk kommitté, för human- eller djurförsök, som godkänt studien.

3. Har någon del av studien inte godkänts (eller rent av underkänts) av en etisk kommitté, skall detta alltid redovisas. Författaren skall ange sina skäl för att ändå skicka in artikeln för publicering. Det bör inte finnas någon regel som kategoriskt förbjuder publicering i sådana fall.

4. Inte heller bör det finnas någon regel som kategoriskt förbjuder referenser till omoralisk forskning, typ nazisternas forskning. Däremot skall författaren alltid framföra sina argument för en sådan användning.¹

5. Det bör vara krav på att redovisa finansiering, eventuellt jäv och andra intressekonflikter.

6. När detta är praktiskt möjligt, bör dubbelblint förfarande vid granskning tillämpas.

Krav på att patienten skall ge sitt skriftliga samtycke till publicering mildras på ett ställe med följande försäkrar: "Patients are almost always willing to give such consent"

¹ Syftet med krav 3 och krav 4 är att ge redaktörer och granskare ett bättre underlag att utgå från när de skall bedöma om artikeln bör publiceras. Även läsarna får på detta sätt bättre chans att ta ställning till artikeln.

7. Granskarna bör, förutom att granska den vetenskapliga tillförlitligheten, alltså åläggas att noga beakta författarnas redovisningar och resonemang under rubriken *Etiska aspekter*.

REFERENSER

1. World Medical Association Declaration of Helsinki. Adopted by the 41st World Medical Assembly, Hong Kong 1989.
2. *List of Journals Indexed in Index Medicus* 1993.
3. *Anthropologischer Anzeiger*.
4. *Health and Social Work*.
5. *Journal of Biosocial Science*.

6. *Scandinavian Journal of Social Medicine*.

7. *Social Work*.

8. *Social Work in Health Care*.

9. *Sociological Review*.

10. *Sozial- und Präventivmedizin*.

11. *Academic Medicine*.

12. *BMJ* (f.d. *British Medical Journal*).

13. *The Lancet*.

14. *New England Journal of Medicine*.

15. Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals (1994) and selected supplemental statements from the International Committee of Medical Journal Editors, *The Lancet*, 1996 vol. 347, no 8993.

16. Karlsson Y: En yrkesetik växer fram för medicinsk publicering, *Läkartidningen*, 1994;91:4895-8.

Socialmedicinsk tidskrifts temanummer

Etiska konflikter i forskning och vård

nr 5/92

Det är oetiskt att inte forska. Men forskningen står inte över den allmänna etikens principer. Det är konflikten mellan behovet av ny kunskap och undersökningsdeltagarens behov av skydd som utgör utgångspunkten för detta temanummer.

Ur innehållet:

Tore Nilstun: **Forskning och etiska principer**

Margareta Sanner: **Forskning om döden - metodval och etik**

Jan Beskow: **Etiska problem kring känsliga intervjuer**

Bo Runeson, Ulf Åsgård: **Samtal med efterlevande - erfarenheter från forskningsintervjuer vid självmord**

Alice Rinell Hermansson: **Datakvalitet och personlig integritet**

Anders Knutsson m fl: **Obligatorisk urinkontroll av en grupp byggnadsarbetare vid misstanke på cannabisbruk**

Astrid Norberg, Lilian Jansson: **Empati vid intervju**

Margareta Andersson, Stina Johansson: **Att reflektera över forskningens etiska principer**

Hampus Lyttkens: **Några synpunkter på de forskningsetiska kommittéerna**

Tore Nilstun: **Litteratur om forskningsetik**

Beställ: Socialmedicinsk tidskrift, Slåttvägen 38, 178 37 Ekerö, fax 08-560 301 21